

Makale tarihçesi: Alındı: 15 Aralık 2015, Kabul edildi: 10 Mart 2016

Fakir Baykurt'un Almanya öykülerinde Türk göçmen çocukları

Efnan Dervişoğlu *

Özet

Almanya'ya işçi göçü, neden ve sonuçları, sosyal boyutlarıyla ele alınmış; göç ve devamındaki süreçte yaşanan sorunlar, konunun uzmanlarınca dile getirilmiştir. Fakir Baykurt'un Almanya öyküleri, sunduğu gerçekler açısından, sosyal bilimlerin ortaya koyduğu verilerle bağdaşan edebiyat ürünleri arasındadır. Yirmi yılını geçirdiği Almanya'da, göçmen işçilerle ve aileleriyle birlikte olup işçi çocuklarının eğitimine yönelik çalışmalarda bulunan yazarın gözlem ve deneyimlerinin ürünü olan bu öyküler, kaynağını yaşanmışlıktan alır; çalışmanın ilk kısmında, Fakir Baykurt'un yaşamına ve Almanya yıllarına dair bilgi verilmesi, bununla ilişkilidir. Öykülere yansıyan çocuk yaşamı ise çalışmanın asıl konusunu oluşturmaktadır. "Ev ve aile yaşamı", "Eğitim yaşamı ve sorunları", "Sosyal çevre, arkadaşlık ilişkileri ve Türk-Alman ayrılığı" ile "İki kültür arasında" alt başlıklarında, Türkiye'den göç eden işçi ailelerinde yetişen çocukların Almanya'daki yaşamları, karşılaştıkları sorunlar, öykülerin sunduğu veriler ışığında irdelenmiş; örnekler verilerek konuyla ilgili yorum ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu öyküler, edebiyatın toplumsal gerçekleri en iyi yansıtan sanat olduğu görüşünü doğrular niteliktedir ve sosyolojik değerlendirmelere açıktır.

Anahtar kelimeler: Fakir Baykurt; Almanya; işçi göçü; çocuk; öykü

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrasında işgücüne ihtiyaç duyan Almanya, önce İtalya, İspanya ve Yunanistan'la, ardından da Türkiye, Fas, Portekiz, Tunus ve Yugoslavya ile anlaşmalar yapmış; ülkenin imarı ve gelişen sanayi için gerekli insan gücünü yabancı işçilerle karşılama yoluna gitmiştir.

Türkiye'den Almanya'ya işçi göçü, 31 Ekim 1961 tarihli anlaşmayla resmî olarak başlamış ve yıllarca sürmüştür. Sayıları giderek artan işçilerin Almanya'daki yaşamları, yaşadıkları sorunlar, uzun yıllar Türkiye'nin gündeminden düşmemiştir. Bu göç, iki ülkenin de toplum yaşamında değişik oranda sarsıntılar, değişimler, dönüşümler yaşanmasına neden olmuştur. Toplumsal yaşamdaki her türlü sorunun yansıdığı bir alan olarak edebiyat da işçi

* Yard. Doç. Dr. Efnan Dervişoğlu, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Kandıra MYO, Halkla İlişkiler Bölümü, Kocaeli, Türkiye. E-posta: efdervisoglu@gmail.com

göçünden büyük oranda etkilenmiştir. Göçenlerin arasında olup doğrudan sorunları yaşayan ve Türkiye'ye döner dönmez dile getiren yazarlar olduğu gibi zaman içinde siyasal ya da ekonomik nedenlerle Almanya'ya giden ve ülkedeki yaşamı; romanlarında, şiir ve öykülerinde ele alıp yansıtanlar da olmuştur.

Almanya'da yaşamış, ülkedeki göçmen işçilerin yaşamına tanıklık etmiş birçok yazar Almanya gözlem ve deneyimlerinden yapıtlarında yararlanmıştır. Almanya'da dört yıl çalışan Bekir Yıldız, bu yazarlardan biridir sözgelimi. 1966 tarihli *Türkler Almanya'da* romanıyla Türk işçilerinin Almanya'daki ilk yıllarına dair izlenimlerini yansıtan yazar *Kaçakçı Şaban* (1970), *Beyaz Türkü* (1973), *Demir Bebek* (1977) kitaplarındaki öyküleriyle de işçilerin Almanya serüvenini anlatmayı sürdürmüştür. İşçi olarak Almanya'ya giden ve tüm yaşamını bu ülkede geçiren Fethi Savaşçı'nın şiir ve öyküleri de gözlem ürünüdür. 1986'da yayımlanan *Almanlar Bizî Sevmedi* romanıyla birlikte şiirlerini bir araya getirdiği *Bu Sarı Biraları İçince* (1971), *Çöpçü Türküsü* (1975), *İş Arkadaşları* (1980), *Duyuyor musunuz?* (1983) adlı kitaplarında işçilerin iç dünyalarına ve sorunlarına eğilen yazar, *İş Dönüşü* (1972), *Özel Ulak* (1973), *Taş Ocağında* (1975), *Fırın Patlayınca* (1982), *Makinalar Çalışırken* (1983) ve *Kargalar'da* (1988) yer alan öykülerinde de göçmen işçilerin yaşamlarından kesitler sunar. Almanya'da yaşayan Aras Ören de göçün tanıklığını yapan yazarlardan biridir; *Niyazi'nin Nannyn Sokağında İş Ne?* (1973) *Kağıthane Rüyası* (1974) ve *Gurbet Değil Artık*'taki (1980) şiirleri, işçilerin Almanya yaşamı ve hissettikleri üzerinedir. Ören'in bu üç kitabındaki şiirleri, Türkiye'deki okurlarla *Berlin Üçlemesi* adıyla 1980'de buluşabilmiştir. Türkiye'den karakterler barındıran altı kitaplık roman serisinde zamanı ve gerçeği sorgulayan yazar, *Kaybolan Şefkat*'teki (1987) kimi öykülerinde, yine işçilerin çalışma koşullarına ve iç dünyalarına yönelir. Almanya'ya eğitim amacıyla giden ve yaptığı çevirilerle tanınan Yüksel Pazarkaya, şiir ve öyküleriyle birlikte, Türk-Alman ilişkileri ve çalışma yaşamı konusundaki araştırmalarıyla da dikkati çeker. *Koca Sapsmalarda Biz Vardık*'taki (1968) şiirleri, göçün şiire yansımalarının ilk örnekleri arasındadır. *İncindiğin Yerdür Gurbet* (1979) ve devamındaki şiir kitaplarında, *Oturma İzni* (1977), *Yaban Sula Olur mu?* (1979) ve *Güz Reng?*'ndeki (1998) öykülerinde, *Ben Aranıyor* (1989) romanında işçilerin Almanya yaşamını gözlemci bir bakışla anlatır. Göçün içinde yer almış yazarlardan biri de Güney Dal'dır. 1976'da yayımlanan ilk romanı *İş Sürgünleri*, "Türk grevi" diye de anılan 1973'teki Ford grevini ele alır. *E-5* (1979), babasının ölüsünü bir televizyon kutusu içinde Türkiye'ye getiren işçinin yol hikâyesidir; romanın arka planında Almanya'da yaşayan Türklerin sorunlarını yansıtan yazar, *Buzul Döneminden Haberler* (1983) ve *Yanlış Cennetin Kuşları*'ndaki (1985) öykülerle de işçilerin Almanya yaşamını konu edinir. İş göçüne katılarak Almanya'ya giden bir yazar da Habib Bektaş'tır. *Kapıkule Nerde* (1983), *Yorgun Ölü* (1989), *Meyhane Dedikleri* (1997), *Ben Öykülere İnanırım*'daki (2001) öykülerinde Almanya yaşamını konu alan Bektaş, *Erlangen Şiirleri* (1983) ve *Bana Bir Şiir Oku/Hamriyanım* (1989) romanında Almanya'daki gurbetçileri, bireysel ve toplumsal sorunları yansıtır. Uzun yıllar Almanya'da yaşamış ve öğretmenlik de yapmış olan Yücel Feyzioğlu'nun *Uğultu* (1985) romanı, fabrika işçilerinin ağır çalışma koşullarını,

sıkıntılarını anlatır; yazarın *Anarbay* (2000) romanıyla *El Malı ile Nasıl?* (1994) kitabındaki öyküleri ve *Almanya'ya Nasıl Geldik/Mozart Karşılması* (2004) adlı oyunu bu kapsamda değerlendirilmesi gereken yapıtlar arasındadır. Sıtkı Salih Gör'ün *Yol Bitmeden*'deki (1985) öyküleriyle *Ağt* (1972), *Yaban El* (1987), *Kebribar ve Tuğra*'daki (1992) şiirleri de yazarın Almanya deneyiminin ürünüdürler.

Toplumsal gelişmelerin edebiyata yansıdığı gerçeği, yurtdışına işçi göçü konusunda da kendini gösterir. Türkiye'den yurtdışına giden işçilerin en yoğun olarak çalıştıkları ülke, Almanya'dır; bu durum edebî ürünlere de yansımıştır. Füzuan, bir yıl kaldığı Almanya'da yaptığı görüşme ve söyleşiler sonrasında *Yeni Konuklar*'ı (1977) yayımlar sözgelimi; belge niteliğindeki bu kitap ve Almanya gözlemleri *Berlin'in Nar Çiçeği* (1988) romanına hazırlıktır aynı zamanda. Roman, Berlin'de yalnız yaşayan Elfriede Lemmer'in bir Türk ailesiyle kurduğu ilişkiye odaklanır. Aysel Özakin, Berlin'de yaşadığı dönemdeki gözlemlerini 1982'de yayımlanan *Kanal Boyu*'ndaki öykülerine aktarır; çocuklar, kadınlar, Almanya'daki “bizimkiler”dir öyküleştirdiği.

Siyasal nedenlerle ya da çalışma amacıyla uzun yıllarını Almanya'da geçiren ya da Almanya gerçeğini Türkiye'de yaşayan pek çok yazarın romanlarında, şiir ve öykülerinde göçmen işçilerin aile, çevre, daha geniş olarak da Almanya ile ilişkilerini ele aldıkları görülür. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren, daha çok da 70'li, 80'li yıllarda ve devamındaki süreçte birçok yazar, işçi göçünün sosyal ve psikolojik yönlerini yazdıklarıyla ortaya koymuştur. Adalet Ağaoğlu, *Fikrimin İnce Güllü* (1976) romanında Bayram'ı Kapıkule'de karşılaşmıştır mesela; Mercedes'yle birlikte köyüne gidecek olmanın mutluluğunu yaşayan Bayram'ın serüvenidir, romanda anlatılan. Abbas Sayar, *Dik Bayır* (1977) romanında Raşit'in Almanya'sını, geride kalanların dramını yansıtır. *Sisli*'deki (1977) kimi öyküleriyle göçmenlerin çaresizliğine vurgu yapan Necati Tosuner *Sancı... Sancı...* (1977) romanında hem Almanya'daki işçilerin hem de onlarla ilişkili Almanların yaşamına yönelir. Ümit Kaftancıoğlu, Burhan Arpad, Mustafa Balel, Dursun Akçam, Mehmet Yıldız, Tarık Dursun K., Nevzat Üstün, Yusuf Ziya Bahadınlı, Nursel Duruel gibi yazarlar, Almanya göçünün nedenlerini sorgulayan, ülkede karşılaşılan sorunları ele alıp işleyen öyküler yazarlar. İşçi göçünün, Türk edebiyatının konu alanını genişletmekle kalmayıp ona yeni bir mekân kazandırdığı da söylenebilir.

Günümüzde, Almanya'da yaşayan ve Almanca yazan yazarların yapıtlarıyla süren bir “göçmen edebiyatı”ndan söz edilebilir; ancak yukarıda andığımız isimlerin, işçi göçünü ve beraberindeki sorunları irdeleyen isimler arasında yer aldığını belirtmeliyiz. Almanya'da yazdığı öykü ve romanlarla konunun anlaşılmasına, üzerinde düşünülüp tartışılmasına katkısı olanlardan biri de Fakir Baykurt'tur.

Fakir Baykurt'un yaşamına ve Almanya yıllarına dair

Fakir Baykurt, 1929'da Burdur'un Yeşilova ilçesine bağlı Akçaköy'de doğdu. Asıl adı Tahir'dir. 1943'te başladığı Isparta Gönen Köy Enstitüsü'ndeki öğrenimini 1948'de tamamladı ve Yeşilova'nın Kavacık köyüne atandı. Beş yıl süren köy öğretmenliğinin ardından Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü'ne girdi, 1955'te mezun oldu; aynı yıl, ilk kitabı *Çilli* (öykü) yayımlandı. Sivas'ta, Hafik'te, Şavşat'ta Türkçe öğretmenliği yaptı. Yunus Nadi Roman Ödülü'nü kazanan (1958) *Yılanların Öcü* romanı, 1959'da yayımlandı. Bakanlık emrine alınan (1959) Baykurt, altı aylık bir işsizlikten sonra ilköğretim müfettişi olarak görevlendirildi (1960). Yazılarından oluşan *Ejfkâr Tepesi*, 1960'ta; *İrazca'nın Dirliği* (roman), *Onuncu Köy* (roman) ve *Karın Ağrısı* (öykü) kitapları 1961'de basıldı.

Fakir Baykurt, 1962'de Amerika'ya giderek Indiana Üniversitesi'nde meslekî eğitim gördü, 1963'te yurda döndü. 1965'te Türkiye Öğretmenler Sendikası TÖS'ün kuruluşuna katıldı, genel başkan seçildi. *Kaplumbağalar* ve *Amerikan Sargısı* romanları 1967'de yayımlandı. TÖS'teki çalışmaları nedeniyle görevden uzaklaştırıldı. 1970'te, *Anadolu Garajı* (öykü), TRT (1970) ve Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü (1971) kazanan *Turpan*; 1971'de *On Binlerce Kağmı* (öykü) kitapları okurlarla buluştu. 1971'de iki kez gözaltına alındıktan sonra tutuklandı. Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazanan (1974) *Can Parası* ile *Köygöçüren* romanı, 1973'te; *İçerdeki Oğul* (öykü) 1974'te yayımlandı. TÖS Davası'ndan beraat ettiği 1975 yılında Sınırdaki Ölü (öykü) ve Keklik (roman) kitapları basıldı. 1977'de İsveç'te öğretmen yetiştirme çalışmalarına katıldı, *Yayla* romanı yayımlandı. *Kara Ahmet Destanı* ile 1978'de Orhan Kemal Roman Ödülü'nü kazanan yazar, 1979'da Almanya'ya giderek Duisburg'a yerleşti (Andaç, 2000, ss. 11-16; Necatigil, 1991, s. 65; Özkırımı, 1990, ss. 201-202).

Fakir Baykurt, Almanya'ya göçmesinin görünen ve görünmeyen iki nedeni olduğunu belirterek şöyle der: "Birincisi can güvenliğimin yok olması. İkincisi, 1963'te Amerika'dan dönerken bir hafta aralarında kaldığım işçilerimizin yaşamını daha yakından gözleme isteği. Aralarına katılıp biraz yaşayacaktım. Olmadı; sendika başkanı seçildim. Sonra pasaport vermediler. Ancak Nisan 1979'da çıkabildim. Bu kez de dönüş yolları kalmadı" (2000, s. 35). Feridun Andaç'ın Şubat 1997'de kendisiyle yaptığı söyleşinin devamında şunları söyler yazar:

"Benim göçmenlerin ardına düşerek onları izlemem, bir düşünüş ve inanis yakınlığından gelir. Kendim işçi olmadığım, hatta sınıfsal yönden küçük burjuva sayıldığım halde, kafaca işçilerin yanındayım, onların koldaşım. Bu yakınlıktan güç alarak romanlarını yazmaya kalktım. Üç roman, dört öykü kitabı verdim bugüne kadar. Bu arada beni sevindiren, insanımızın kat ettiği gelişmedir. Özellikle işçi çocuklarının, onlar arasında kızların eğitim alanında kazandığı başarı bana umut verir." (Andaç, 2000, s. 52)

Söyleşinin gerçekleştiği tarihten bir yıl sonra *Telli Yol* basılır; Almanya gerçeğini konu alan öykü kitapları 5'e çıkar böylece. 1989'da Almanya'da

yayımlanan şiir kitabı *Bir Uzun Yol* ve yazılarını topladığı *Yeni Kölelik mi?* de Baykurt'un Almanya ürünleridir.

“Öykü avlamaya gidiyorum. Bindiğim otobüs saat başlarında, yarımelerde.. Kimi zaman gazeteye bakayım, kitap bulayım diye gecikirim. Ara otobüsleri var. Bunlara binersem ‘Rubrorit’ denilen yerde aktarma yapmam gerekir.

Duisburg! Daba doğrusu Rur Havzası!

Burası dünyanın ortasıdır. O yüzden kaz babam kaz kazanmışlar. Çevresinde çok maden kuyusu, içinde çok fabrika, çok demiryolu, hem de liman işi bulunur.

Duisburg’un denizi yok, ama limanı vardır. İç liman’ derler. Akarsular kanallarla birbirine bağlanır. Uzunlukları kilometreler tutar. Bir büyük ağ içinde insanın yapacağı çok iş vardır. Çok işçi gerekir. Dünyanın çeşitli yerlerinden, en çok da Türkiye’den işçi gelmiştir. Çalışırlar. Ben de öykü avlarım..” (Baykurt, 1993, s. 5)

“Bizim İnce Kızlar” öyküsünün hemen başında Duisburg’u böyle betimler yazar; bir sanayi bölgesi olan Ruhr Havzası’ndaki Duisburg, maden ve ağır sanayi işçilerinin, aileleriyle birlikte yoğun olarak yaşadığı bir kenttir. Baykurt da yerleşmek için Duisburg’u seçmiştir; kendi deyişle “öykü avlama” işine girişir.

İlk öyküler *Gece Vardiyası*’nda ve *Barış Çöregi*’nde (1982) toplanır; ardından *Yüksek Fırımlar* (1983) gelir; bu romanla birlikte *Koca Ren* (1986) ve Sedat Simavi Roman Ödülü’nü kazanan *Yarım Ekmek* (1997), “Duisburg Üçlemesi”ni oluşturur. Üçlemenin ilk cildinde İbrahim ve Elif Mutlu çiftinin anlaşmazlığına, iç çatışmalarına odaklanan yazar, *Koca Ren*’de Adem’in kişiliğinde Türkiye’den gelen işçi çocuklarının yaşamlarına, eğitim sorunlarına eğilir. Kendi ailesiyle, çoğu öğretmenle anlaşmazlıklar yaşayan Adem’in, öykülerdeki birçok çocuk gibi, her iki toplumun eksik yönlerini, yanlışlarını kavramış görüldüğü söylenebilir. Adem karakteriyle Alman eğitim sistemine uyum sağlayamamış, ezilmiş, yok sayılmış çocukların bir örneğini veren yazarın, Almanya’daki Türklerin eğitim ve kültür sorunlarına köklü çözümler bulmak gerektiğini vurguladığı açıktır. Üçlemenin son cildi olan *Yarım Ekmek*’se Almanya’ya yerleşmenin kaçınılmaz oluşunun altını çizer. Kezik Ana’nın, rüyalarına giren kocasının kemiklerini Almanya’ya getirme ve burada bir mezara nakletme çabası, yerleşiklik duygusuyla ilişkilidir. Kezik Ana, bu mücadelede çocuklarını bile karşısına almış, yalnız Alman toplumuyla değil Türklerle de çatışma yaşamıştır; mücadeleden galip çıkması, Türklerin Almanya’daki kalıcılığını gösterir.

Fakir Baykurt, sahnelenmiş, sinemaya uyarlanmış, ödülleri almış yapıtlarıyla ülkesinin tanınmış bir yazarı olarak Almanya’ya gelir. Bu yönüyle, ilk ürünlerini Almanya’da veren ya da Almanya’da yazdıklarıyla ünlenen yazarlardan farklıdır. Duisburg’a yerleştiğinde 50 yaşındadır. İşçilerle olmak, onları ve ailelerini gözleyip yazabilmek öncelikli amacdır; öyle de yapar.

Baykurt, Kuzey Ren Vestfalya eyaletinin çeşitli şehirlerinde “Göçmen Ailelerin Çocuk ve Gençlerini Destekleme Bölge Bürosu” olarak faaliyet gösteren RAA'nın Türk çocuklarına yönelik programında görev alır. 1984'te Berlin Senatosu Çocuk Yazını Ödülü'nü, *Gece Vardiyası* ile de Alman Endüstri Birliği Yazın Ödülü'nü (1985) kazanır. 1986'da öğretmenliğe başlar, 1990-1995 yılları arasında Pestalozzi Okulu'nda dersler verir (Andaç, 2000, ss. 24-26). 1999'daki ölümüne dek aralıksız yazar, kitapları yayımlanır. Almanya'da kaleme aldığı öyküler, gurbetçi işçilerin yaşamıyla yakından ilgilenen yazarın gözlemlerinin ürünüdür; işçilerin ve ailelerinin Almanya'da yaşadığı ne varsa, Baykurt'un öykülerinde de o vardır, denilebilir.

Fakir Baykurt'un Almanya öykülerinde Türk göçmen çocukları

1982'de yayımlanan *Gece Vardiyası* ile *Barış Çöreği*'nde toplam 45 öykü vardır. *Barış Çöreği*'nde yer alan ve Hollanda'daki Türk işçilerinin yaşamını konu alan “Analar Anıtı” (1978) ile İsveç'te geçen ve yine göçmen işçilerin yaşamını yansıtan “Diş Fırçası” (1981); *Gece Vardiyası*'nda, Kırmalı'dan Hayri Can'ın Almanya tutkusunu anlatan “Allah'a Dilekçe” (1979) dışındaki öykülerin tümü Almanya'da geçer. Bu öykülerin 14'ü 1979, 16'sı 1980, 11'i 1981, 1'i 1982 tarihlidir. 1986'da yayımlanan *Duisburg Treni*'nde 22 öykü vardır. Almanya'ya gitmek isteyip de gidemeyenlerin bir örneği olan Durmuş'un yaşamına eğilen “Damızlık” (1983) dışındaki 21 öykü göçmen işçilerin Almanya yaşamına ilişkindir ve 1979-1985 yılları arasındaki süreçte yazılmıştır. 1993'te Almanya'da yayımlanan *Bizim İnce Kızlar*'da yer alan 25 öyküden 1991 tarihli “Ağaçların Kütüğü” ve “Direnişe Katkı” Hollanda'da geçerken; mekân ögesini Almanya'nın oluşturduğu 23 öykü, 1985-1992 yılları arasında kaleme alınmıştır. Baykurt'un ölümünden bir yıl önce basılan *Telli Yol*'sa 1984-1997 yılları arasında yazılan 22 öyküden oluşur. Baykurt Almanya'dayken yayımlanan 5 kitabındaki öykülerde Türkiye'den Almanya'ya gelen ve yaşamını burada sürdüren işçilerin günlük yaşamlarını, sorunlarını, aile ve çevre ilişkilerini bulmak mümkündür. Yazarın bir edebiyatçı olarak gözleyip aktardıklarının, sosyal bilimcilerin ve eğitimcilerin yıllar yılı dile getirdiği konulara odaklandığını söyleyebiliriz. Şunu da belirtmek gerekir ki bu öykülerde anlatılanlar, öykülerin yazıldığı tarihlerde yaşananlar üzerinedir; geriye dönüşlerin yapıldığı öyküler de gelip olay zamanına bağlanır; bu bakımdan öykülerin 1979-1997 yılları arasını kapsayan bir dönemin koşullarını, çalışma ilişkilerini, göç ve uyum sürecini yansıttığı söylenebilir.

Fakir Baykurt 1979 tarihli “Büyük Mağazada İşçiler” öyküsünde Duisburg'u betimlerken şöyle der:

“Ren ile Rur'un kavuştuğu yerde bulunan şehir, yedi yüz yerinden yirtula yirtula, kara bir çiçek gibi büyümişti. Güttükçe de büyüyordu. Sokaklarında Avrupa'nın, Asya'nın, Afrika'nın başka başka ülkelerinden gelmiş göçmen işçilerin çocukları sinek sürüleri gibi savruluyordu. Hamborn'un Meiderich'in, Hochfeld'in, Rheinhausen'in yüz yıl önce yapılmış evlerinde oturan işçilerin çocukları, her renkten, her soydan, boydan savruluyordu.” (1986b, s. 44)

Bu çeşitli ülkelerin çocukları arasında Türkiye’den gelen işçilerin çocukları da vardır; üstelik geçen yıllarla birlikte sayıları artmıştır. *Barış Çöregi*’nde Almanya yaşamını, karşılaşılan sorunları çocuk gözüyle irdeleyen yazar, sözü edilen diğer dört kitabında da aynı konu çevresindeki öykülerine yer verir ve gözlemci bakışını çocukların üzerinden eksik etmez. Bu çocuklar, okul çağına erişmemiş olan birkaçı dışında, son çocukluk (6 ile 11-13 yaş arası) ve ilk gençlik (12-15 yaş arası) dönemlerini yaşayan çocuklardır. Bununla birlikte sözü edilen dönemler dışında kalan ve “genç” olarak nitelendirilebilecek yaşta olan (16 yaş ve üstü) bazı öykü kişilerinin de -yazarın, geçmişlerine dönük ifadelerle yer vermesi ve çocukluk durumlarını dile getirmesi bakımından- çalışmanın kapsamına dâhil edildiği söylenebilir.

Bu çalışmada, Fakir Baykurt’un Almanya öykülerinde Türk göçmen çocukları; “Türk göçmen çocuklarının ev ve aile yaşamı”, “Eğitim yaşamı ve sorunları”, “Sosyal çevre, arkadaşlık ilişkileri ve Türk-Alman ayrılığı” alt başlıklarında ele alınıp irdelenecektir.

Türk göçmen çocuklarının ev ve aile yaşamı

Fakir Baykurt’un Almanya öykülerinde aileleriyle tanıdığımız çocuklar, Türkiye’nin çeşitli yerlerinden, çoğunlukla da kırsaldan ve büyük kentlerin gecekondu bölgelerinden Almanya’ya göç etmiş işçi ailelerinin çocuklarıdır; fiziksel güç gerektiren, ağır işlerde çalışan babalarının yanına sonradan gelmişler ya da Almanya’da doğmuşlardır. Birçoğunun yalnızca babası bir işte çalışır; ancak fabrikalarda, fabrikaların akar bantlarında çalışan annelere de rastlanır. Bu annelerden bazıları “yedek iş” denilen temizlik işlerine de gider; “Kırık Kol” öyküsündeki Gülten yedek işi olan kadınlardan biridir mesela. Bununla birlikte ayrıntılarıyla yansıtılan, daha çok babaların işleri, çalışma koşullarıdır. Onlar da Almanlarca tercih edilmeyen, düşük ücretli, sosyal güvenlik imkânları sınırlı işlerde çalışırlar; 1700-1800 derecelerde demir eritir, yeraltına inerler.

“Sevgi Yandı” öyküsünde, Mustafa’nın babası Yusuf, Essen’deki kömür ocaklarından birinde çalışır, sökümcüdür; Hatice’nin babası Hamit (“Hatice’nin Mahkemesi”), Essen’de maden işçisidir; Erkan’ın babası da madende çalışır (“Rur Havzası’nda Türk Bahçeleri”). Cemal, babası Rifat (“Kardeşimin Yitmesi”) maden ocaklarını anlattıkça üzülür, kıvrır kendi kendine, Almanya’da para kazanmanın çok zor olduğunu düşünür: “On yıldır, bin metre yerin altında çalışıyordu. Kimi zaman sabah altıda, kimi zaman öğleyin ikide, kimi zaman da gece onda kart basıp iniyor, tam sekiz saat çalıştıktan sonra çıkıyordu yeryüzüne” (Baykurt, 1982, s. 50). Ne de olsa “kömür işçilerinin deposu Türkiye”dir (Baykurt, 1986b, s. 180); bu nedenle öykülerdeki çocukların pek çoğunun babası da ekmeğini yeraltından çıkarır.

Öykülerde Türk işçilerinin çalıştığı bir başka alansa demir-metal sanayidir. Sözelimi, Güler’in babası Murat Özdemir (“Sarı Saçlı”), çelik işçisidir; dört çocuklu Merzifonlu Mustafa (“Takas”) çelik halat fabrikasında tel bükür; üç

çocuk babası Yeşilovalı Mahmut (“Suya Kim Yakın”) Duisburg’da “dünyanın en büyük çelik fabrikasında” (Baykurt, 1993, s. 13) çalışır. Kolay gibi görünen işler de süreklilik taşıdığı ve hep aynı duruş pozisyonunda aralıksız çalışmayı gerektirdiği için yorucudur. Ayşe’nin babası Abdülcan (“Kapımızda Polis”) böyle işlerden birinde çalışır:

“Çift katlı belâ kâğıtlarının çiçeklerini basıyorum. Akarbandın başında imanım dinim gevriyor. Kimi zaman ayaklarımda botlar. Beton üstünde, su içinde. Romatizmalarım keman gibi ötüyor. Dikildiğim yerde kırım kırım tükenip bitiyorum. Aynı dürbün gibi görüyorum tükendiğimi” (Baykurt, 1982, s. 134).

1961’de başlayan göç sürecinde öncelikle bekâr erkeklerin sonra da evli-çocuklu erkeklerin gittiği Almanya, kadın emeğine de ihtiyaç duymuş; ilk göç dalgası içinde başvuruda bulunan kadın işçilerin neredeyse tamamı, belli sanayi kollarında; elektronik, beyaz eşya, kablo, konserve fabrikalarında çalışmışlardır. Almanya başvurusu kabul edilmeyen kocaları ve aileleri tarafından teşvik de gören kadınlar azımsanmayacak bir orandadır; ancak Baykurt’un çocuk yaşamını konu edindiği öykülerinde Almanya’ya önce gelenler, babalardır; babalar da 1970’lerin başında gerçekleşen aile birleşimi yoluyla ya da “konuk”luklarının daha uzun süreceğine inandıktan sonra eş ve çocuklarını Almanya’ya getirebilmiştir.

Parçalanmış ailelerin varlığı ve bu ailelerin, erkeklerin/babaların Almanya’ya gidişinden nice sonra bir araya gelmeleri, öykülerde karşılaştığımız önemli bir konudur. Sözgelimi, Heidelberg’de Devlet Demiryollarında çalışan Salih (“Kuyruk”), Almanya’ya vardikten 17 yıl sonra eşini ve çocuklarını yanına alabilmiştir. Babasının, “Ne işiniz var? İşte para gönderip duruyorum. Orada ayağıma dolaşırsınız...” (Baykurt, 1986a, s. 149) diyerek yurttan bıraktığı Güler (“Sarı Saçlı”), kardeşleri ve annesiyle dört yıl sonra gelebilmiştir Duisburg’a. Cemal (“Kardeşimin Yitmesi”), üç yıldır Oberhausen’dedir; küçük kardeşi Sefer ve ablasıyla birlikte babasının yanındadır; ancak annesi ve üç kardeşi Devrek’te kalmıştır. “Çok özlüyorum anamı, kardeşlerimi. Onları düşündükçe burnumun direkleri sızlıyor...” (Baykurt, 1982, s. 51) ifadesi, Cemal’in çocuk ruhundaki özlemin dile getirilişidir.

Ailelerdeki bu parçalanmışlık durumu, 1970’lerde nispeten ortadan kalkar. Babaların kendilerini “konuk işçi” olarak görüp -Almanlar gibi- ailelerini yurttan bırakmayı tercih etmeleri de bu parçalanmış aile yaşamında rol oynar. Gelip geçici olduğunu düşündükleri bu süreci “heim”larda, bekâr evlerinde geçiren babalar, sürecin uzaması söz konusu olduğunda ailenin diğer üyelerini de Almanya’ya getirme kararı alırlar; bununla birlikte bazı aileler, bütün üyeleriyle de bir araya gelemez. Öykülerde, çocukların getirilişiyle ilgili bürokratik sorunlar üzerinde durulmazken Türkiye’de yaşamalarının tercih edilmesi durumu, nedenleriyle yansıtılır. Ebeveynler, çocuklarının örf, âdet ve geleneklerini Almanya’da tam anlamıyla öğrenip yaşayamayacaklarını düşünürler; Alman kültüründen etkilenmeleri kaygısı taşırlar; Alman eğitim sistemine

güvenmeyerek eğitimlerini Türkiye’de sürdürmelerini isterler; çocukların dinî eğitim alabilmeleri için de Türkiye’de kalmaları gerektiği düşünülür. Bu gibi nedenlerle ailesi yanında değil de Almanya-Türkiye arasındaki göç-gelişlerde büyüyen çocuklar vardır. Bunun en iyi örneği, “Telli Yol” öyküsünün Şerafettin’idir. Fakir Baykurt’un, üniversite öğrencisi bir yetişkin olarak tanıdığı Şerafettin’in çocukluğuna dönerek “Bu Almanya benim çocukluğumu parça parça etti!” (Baykurt, 1998, ss. 181-182) deyişi, birçoklarının isyanı niteliğindedir.

“Bu Almancılığın kime ne yararı oldu anlamam, ama Şerafettin’e zararı kesin. Önce baba, ardından ana Almanya’ya işçi yazılıp gidince onu yurttan bıraktılar. Nine, dede yanı gene iyi; ama dayı amca, yengeler yanı zor. Üç yıl sonra bir götürdüler. Dört yıl sonra çağz geçmeden biraz yurt kültürü alsın, Türkiyenin dilini geliştiresin diye geri getirdiler. İki yıl sonra gene götürdüler. Kevgir gibi delik deşik ettiler rubunu. Varsın yurttan okusun diye tatlı okula verdiler. Birinde yapamadı, öbürüne verdiler. Hiçbirinde güler yüz, tatlı dil bulmadı. Şerafettin’in çocukluğu efin tüfün oldu” (Baykurt, 1998, s. 177).

Bütün üyeleri bir arada olsun ya da olmasın göçmen işçi aileleri; Almanlara kiralanması pek de mümkün olmayan, eski ve bakımsız evlerde otururlar. İç donanımı yetersiz, onarım gerektiren bu evler için, ev sahipleri masraf yapmaktan kaçınırlar; işçiler de ancak bu evlerin kirasını ödeyebilirler. Bu da gettolaşmayı beraberinde getirir. Savaş yorgunu Berlin’de, duvarın yanı başında göçmenlerin; özellikle de Türkiye’den gelenlerin yoğun olarak yerleştiği Kreuzberg’in “Küçük İstanbul” adını alması, bununla ilgilidir; Almanların tercih etmediği eskilikteki binaların çokça bulunduğu yerleşim bölgeleri asıl sahipleri tarafından terk edilmiş; konutlar, göçmenlere kiraya verilmiştir:

“Türkler bu evleri hiç yüksünmeden sahiplendiler, üstelik zaman içinde yaşadıkları evleri onarmaya ve restore etmeye bile başladılar. Örneğin dairelerin çoğunun müstakil banyosu bulunmazken Türk aileler ev içlerine tuvalet ve banyo yerleştirme işine giriştiler. Zaten savaştan büyük yaralarla çıkmış olan kente gelen işçilerin çoğu inşaatlarda çalışıyordu ve oturdukları evlerin tamiratlarında ve ev içi koşullarının az çok iyileştirilmesinde pay sahibi oldular” (Güney, 2015, s. 10).

Ev koşullarının yetersizliği öykülerde de vurgulanmıştır. Özellikle kırsal bölgelerden gelip aklı hâlâ köyünün açık mavi göğünde kalanlar için bu evlerin darlığı sıkıntı vericidir. Sözgelimi, geniş ve ferah bir evde çok daha iyi çalışabileceğini düşünen Mustafa (“Sevgi Yandı”), “Olmaz olsun, evimiz dar: Bir oda, bir sofa. Sofada biz yatıyoruz. Odada anamla babam. Mutfakta hiç dönülmüyor. Çok dar...” (Baykurt, 1982, s. 20) diye yakınır yaşadığı evden.

Eski çoban, yeni çelik işçisi Burdurlu Habil (“Ardımızda Meşeler Yeşersin”), 1962’yi izleyen 22 yıl boyunca fabrikada çalışmış; ikisi Türkiye’de, üçü Duisburg’da doğmuş beş çocuğunu burada yetiştirmiştir. Manneşmann’dan emekli oluşunun ardından geriye dönüp baktığında düşündükleri arasında, 4.45’e kurulu çalar saatin sesiyle uyanıp 6.00 deyince işbaşı yapmak üzere ayırıldığı evi de vardır:

"Bu Hüttenbeim denilen mahallenin yarısını Mannesmann yapmıştı. Evlerin çoğu ikiyeşer odalıydı. Mutfaklar yoktu ayrı ayrı. Oturma odaları, yatak odaları yoktu. İki odadan birinin köşesine fırın, bulaşıkluğı, onun da yanına buzdolabını dizdin mi, hemen mutfak oluyordu. Banyoyu büyük plastik leğenlerde yapıyordun. Helâ iki katın arasındaydı. Komşularla ortak kullanıyordun. Eh, işçi evi denilen zıkkım da tam bu kadar olur. Ama kirası 350, 400 mark!" (Baykurt, 1986a, s. 178)

Nispeten daha büyük olan evler de Türklerin yaşama alışkanlıklarına uygun olmadığı için eleştiri konusu olabilir. Günümüzde Türkiye'de de yaygınlık kazanan "Amerikan mutfak" tarzı, Mahmut'un karısı Sultan için pek de elverişli değildir mesela:

"Oturdukları evin ayrı mutfağı yoktu. İki yatak odası, bir salonu.. Salonun köşesinde fırın, elektrik ocağı, lavabo.. Yemeği orada yapıyor, bulaşığı orada yıkıyor. Yemeyi de orada bir masada idare ediyorlar.

Zeynep, matematiği yatak odasında çalışıyor. Dördüncü sınıf çok zor. Bu yıl belki Gymnasium'a seçilecek" (Baykurt, 1993, ss. 13-14).

Öykülerde; çocukların okul başarısını olumsuz etkileyen ev koşullarının, motivasyonu engelleyen bir husus olarak yansıtıldığı dikkati çeker.

Fakir Baykurt, Almanya yılları boyunca Türk ebeveynlerin, çocukların eğitim yaşamına yeterli katkıyı sağlayamadıklarını gözlemlemiş; bunu öykülerine de yansıtmıştır. Birçok öyküsünde "okutamadım", "istediğim gibi okutamadım" cinsinden ifadelerde bulunan ebeveynler, bunu genellikle Alman eğitim sistemine bağlarlar; bu konuda kendilerine yönelik eleştiride bulunanlar çok azdır. Çalışma koşullarının ağırlığı, para kazanma hırsı ve her şeyden önce Almanya'da ayakta kalma çabası, çocuklarına yeterince zaman ayıramayışlarının nedenleri olarak görülür. Bir kısmı için kız çocuklarının okutulması gerekli değildir; ancak kaygılarına ve çevre baskısına rağmen kızlarının öğrenimini destekleyen babalar da yazarın gözünden kaçmaz. Öykülerin başarılı çocuklarının aileleri tarafından desteklenen, öğretmenlerince de gereken ilgiyi gören çocuklar olduğu söylenebilir. Baykurt'un, çocuğun başarısında okul-aile işbirliğinin önemini vurguladığı açıktır; bunun en belirgin örneğini "Video" öyküsüne verir:

24 yılda dört çocuk büyüten Hasibe, kocası eve hep yorgun geldiği için çocukların sorumluluğunu üzerine almıştır; yetersiz Almancasına rağmen sık sık okullarına gitmiş, ödevleriyle ilgilenmiş, karşılığını da almıştır. Büyük kızı Fatma üniversiteye gider, 13 yaşındaki Deniz ve bir büyüğü Naciye ortaokuldadır. Kocası, eve bir videoyla, sonra da video kasetleriyle geldikten sonra çocukların sınav notlarında düşüşler başlar. Özenle okuttuğu çocuklarının derslerindeki gerilemeyi öğretmenlerinden öğrenen Hasibe, bunun video izlemelerinden kaynaklandığını bilir; kocasını bu konuda daha önce uyarmıştır. Peki, ne yapar Hasibe? Videoyu yerinden söker, kasetleri naylon torbaya doldurur, sonra da

hepsini Duisburg'daki kanalların en derini olan Kaiser'e atar. (Baykurt, 1993, s. 22-26) Hasibe'nin bütün çırpınışı çocukları içindir.

Aile içinde kız ve erkek çocuklar arasında farklı yaklaşımlar sergilendiği gözlenir; bunda babaların payı büyüktür. “Zaten okutuyoruz diye, kimi Türk arkadaşlar laf sokuşturup duruyorlar” (Baykurt, 1982, s. 125) dese de pek çoklarından anlayışlı bir baba figürü çizen Kâmil'in kızı Gülten (“Babamın İş”) bile kız çocuklarına uygulanan baskının farkındadır: “O sırada, ‘Keşke kız olacağıma bir oğlan olsaydım!..’ dedim içimden. Türk babalar erkek çocukları için hiç kaygı duymuyorlar. Onlara her istedikleri izni, belgeyi, parayı seve seve veriyorlar. Bize gelince: ‘Dikkat et! Yaramaz bir havadisle gelme! Yaban eldeyiz! Şu bu...’” (Baykurt, 1982, s. 125)

Yaşları ilerledikçe kız çocukları üzerindeki baskının derecesi artar. “Kaçtım Ne Yapayım?” öyküsünün sonunda evden kaçtığını öğrendiğimiz -İtalyan Alberto'yla Sicilya'ya gitmek için- Nurten, bunun en belirgin örneğini verir. Öykü, onun babasına yazıp bıraktığı mektuptan ve anlatıcı görevini üstlendiği parçalardan oluşur. Amacı, Hauptschule'yi bitirip bir meslek okuluna geçmekken babasının rahat vermediğini yazar Nurten: “Her gün okula giderken gözdağlarını yeniledin. Her gün okuldan dönünce sorgulara çektin. Dersten beş dakika geç çıkıp, arkadaşlarımla beş dakika konuşmaya dalıp, eve on dakika geç döndüğüm günler yollara çıktın, beni âlemlerin içinde hırpaladın, mahçup ettin” (Baykurt, 1982, s. 118).

Hauptschule'yi bitirdikten sonra çıraklık eğitimi veren kurslara katılmak isteyen Güler de (“Sarı Saçlı”) baba dayaağıyla karşılaşanlar arasındadır; çıraklık eğitimi başvurusunun olumlu sonuçlanmasına katkısı olur diye saçlarını sarıya boyatmıştır çünkü:

“Elindeki örgüyü bırakıp, ‘Kız sen orospu mu oldun?’ diye üstüne yürüyen annesini zor durdurdu:

‘Başardım anne, başardım anne!..’

Ama yatak odasındaki uykusunu bölüp gelen babasını durdurmayı başaramadı. O akşam bir ton sofra yedi. Babasının ölçüsü buydu, dövdü mü tondan aşağı dövmezdi.

Moraran kollarına, bellerine soğuk havlular sardı annes?” (Baykurt, 1986a, ss. 156-157).

Okul çağına erişmemiş çocukların kimi zaman evde yalnız bırakıldığı, bazen de tanıdıklara, onların yaşça büyük çocuklarına emanet edildiği görülür. “Kırık Kol” öyküsündeki Gülendem, bu çocuklardan biridir. Babası ve iki işte çalışan annesi yokken, ablası da okuldayken; o, evde tek başına kalır: “Bahçe yok. Park uzak. Sokağa çıksa otomobil, otobüs. Arkadaşlar desen, kimi yuvaya verilmiş, kimi okulda” (Baykurt, 1998, s. 35). Bu koşullarda kendini evde oyalamaya çalışır çocuk. Bir gün de işten sonra çamaşır asmak için apartmanın bodrum katına inen annesinin ardından çamaşır makinesinin başına geçer; çamaşıruları

leğene aktarmak isterken kolunu kırar. Öykü, kızının piyano çalmasını düşleyen babanın hastanedeki telaşıyla sürer.

Oberhausen'deki maden ocaklarından birinde çalışan Rifat ("Kardeşimin Yitmesi?") çocukları yalnız bırakmanın güvenli olmadığını bilen ve bu konuda kendini de sorgulayan bir babadır:

"Evimiz Elpenbach Caddesi'nin sonunda. Ablam Güler meslek okuluna gidiyor. Kardeşim Sefer yalnız kalıyor evde, oynuyor ortalıkta. Komşular ilgilenirse ilgileniyor. Ama onların kendi çocukları, dertleri yok mu? Kaç gün ilgilenecekler? Babam diyor: 'Götürüp atayım memlekete! Yerin altında aklım bu çocukta oluyor! Sokağa çıkar, araba çigner! Her yer elektrik, kablo, piriş. Almanya'da... Bir çocuk buzdolabına girmiş, içerden kapatmış kapağını, açamamış! Anası babası gelip açasıya donup gitmiş... Bir çocuk kardeşini yıkamak için çamaşır makinesine tükemiş, öldürmüş... Bunları düşündükçe aklım fırtacak gibi oluyor. Akıllı işi değil bizimki!..'" (Baykurt, 1982, s. 51)

Rifat'ın karısı ve üç çocuğu Devrek'tedir; yani doktora gitmek zorunda kalan Cemal'in, Çaycumalı hemşehri çocuklarına emanet ettiği Sefer, anne şefkatinden de uzakta büyüyen bir çocuktur; ortada bir boşanma yokken parçalanmış olan bir ailenin en küçük üyesidir; ağabeyinin ardından mahallenin doktoruna kadar yürümüş, polislerce eve getirilmiştir.

"Birinci kuşak Türkiyeli göçmenlerde ana-babanın tam gün çalışması nedeniyle ev anahtarının çocuk boynuna asılarak korunması", bir kuşağın "anahtar çocuğu" deyimiyle anılmasına yol açmıştır (Mortan ve Sarfati, 2011, s. 322). Türkiye'de olsa, anneanne-babaanne yanına gitmesi muhtemel çocuklar, Almanya'da annelerin de çoğu kez çalışması nedeniyle okul dışındaki zamanlarda tek başına kalmış ya da büyük kardeşlerinin gözetimine bırakılmıştır. Bu durumun öykülere de yansıdığı görülür.

Eğitim yaşamı ve sorunları

Erken eleme esasına dayanan Alman eğitim sistemi, ayrımcı bir nitelik taşır ve sınıfsal bir yapıdadır; sistemin en karmaşık bölümünüyse, ortaöğretim oluşturur. Dört yıl süren ilkököl eğitiminin verildiği "Grundschule"yi bitiren öğrenci, akademik başarısına göre kendisi için uygun görülen ortaokula yönlendirilir.

"İlkokulun dördüncü, bazı eyaletlerde en geç altıncı sınıfta öğrencinin tüm yaşamını etkileyecek olan bir karar aşamasına gelinmektedir. Öğrenci, o dönemdeki başarısına göre kendisini sadece çıraklık eğitimine götürecek 'Hauptschule'ye, daha nitelikli bir meslek eğitimine götürebilecek ve ek öğretimle yüksek öğrenime yatay geçişi de mümkün kalan 'Realschule'ye veya bitirilmesi yüksek öğrenime girişin ön koşulu olan 'Gymnasium'a devam etmek üzere seçilmektedir" (Ünver, 2009, ss. 410-411).

Bütün orta dereceli okulları içine alan "Gesamtschule" de "bazı eyaletlerde 4. tip okulları oluşturmaktadır ve bu üç tür okulu bütünleştirip aralarındaki geçişleri kolaylaştırmayı hedeflemektedir" (Güllüpinar, 2010, s. 72).

Bu sistemde, zihinsel engelliler için “Sonderschule” denilen özel eğitim kurumları da yer alır; bu sınıflara yönlendirilmek, hazırlık sınıflarında yıllarca eğitim görmek ve “Hauptschule”ler, göçmen işçi çocuklarının en önemli sorunudur, denilebilir. Çocukların büyük çoğunluğu anaokulu eğitiminden de geçmemiştir; “3-6 yaş grubuna giren tüm yabancı çocukların (1991 yılı itibarıyla 260.000) 180.000’den fazlası yuvaya gidemeyip evde kalmaktadır. Bu çocukların 130.000 kadarı Türk’tür” (Turan, 1992, s. 210). Türk ebeveynler, anaokullarına güvenmeyip ilgi göstermezler. Bu kurumların Türklerin oturduğu yerlere uzak oluşu, Türkçe konuşan öğretmenlerinin bulunmayışı ve malî yükü, tercih edilmeyişlerinin başlıca nedenleridir; ayrıca okullarda göçmenler için kontenjan sınırlaması vardır (Tezcan, 2000, s. 19); kilise anaokullarının sayıca çok olması da Türk veliler için sorun niteliği taşır (Abalı, 2000, s. 21).

Son yıllarda eğitim alanında yapılan değişiklikler, birçok eyalette “Hauptschule”nin “Realschule”yle birleşmesini sağlamış, yine birçok eyalette “okul tavsiyesi”nin bağlayıcılığı kaldırılmıştır. “Değişikliklerin hedefi, eğitimde var olan fırsat eşitsizliğini azaltıp, alt sosyal katmandan gelen öğrencilerin Realschule ve Gymnasium’da sayılarını artırmak olarak” görülmektedir (Engin, 2015). Fakir Baykurt’un öykülerinde bu değişimin izlerine rastlanmaz; öykülerin yazılış tarihleri (1979-1997) ve yazıldıkları dönemi yansıttıkları göz önüne alındığında, dile getirilen sorunları, var olan sistem içinde değerlendirmek, yerinde olacaktır.

Baykurt’un söyleyip dertleştiği çocuklar, gençler okul çağındadırlar; öykülerde okul sorunlarına sıkça eğilir, yazar. Öğretmenliği meslek edinmiş, eğitimin içinden gelmiş biri olarak; çocuk yaşamını, çocuk gözüyle yansıttığı öykülerde okul yaşantısına, eğitim sorunlarına dikkat çekmesinin doğal olduğu düşünülebilir.

“İlkokul biterken herkes bir süzgeçten geçiyordu. Kim nereye gidecek, ne olacak, öğretmenler karar veriyordu. O yıllar az Türk, az da Türk çocuğu vardı. Öyleyken umduğu olmadı. ‘Gymnasium’ denilen, önu üniversiteye açık liselerden birini istiyordu Güler. (...) Önu sadece işçiliğe açık ‘Hauptschule’ denilen ortaokula ayırdılar. İkisinin arasındaki Realschule’ye bile gidemedi. Çok kızdı babası. Anası ağladı ağladı, yüz gün aktı göz yaşları. Kendisinin de bütün umutları kökten kırıldı. Sinir küpü, sarı beniz bir kız olup çıktı” (Baykurt, 1986a, ss. 149-150).

“Sarı Saçlı” öyküsünün devamında, Güler’in; erkek berberi olmak için çıraklık eğitimi alma mücadelesine, “kara saçlı”lar istenmediği için saçlarını sarı-yeşil karışımı bir renge boyatmasına tanık olunur. Almanya’da doğmuş, Alman ilkokuluna gitmiş, Almancayı iyi konuşuyor olmasına rağmen istediği ortaokula gidemeyen Güler’in yaşadıklarına benzer şeyler yaşayan çok çocuk vardır Almanya’da; Baykurt’un, söz konusu çocuklar olunca odaklandığı temel sorun da bu olur. “Çocukların % 92’si Hauptschule’lerde toplandı. Birazı da ‘Sonderschule’ denilen geri zekâlılar okuluna gidiyordu. Okul müdürleri, eğitim işlerinin içyüzünü dünyada sadece kendileri biliyor gibi bu okulları da

savunuyorlardı” (Baykurt, 1986a, ss. 150-151). “Sarı Saçlı” öyküsündeki bu saptama, yazarın diğer öykülerinde de sıkça karşılaştığımız önemli bir sorunu belirtir. Yabancı işçi çocuklarına yönelik uygun eğitim politikaları geliştiremeyen Almanya ve çocuklarının eğitimine gerekli önemi vermeyen işçi aileleri eleştirilir öykülerde. Fakir Baykurt’un eğitimci bir yazar dikkati ve titizliğiyle dile getirdiği sorunlar, eğitimbilimcilerin de üzerinde durdukları önemli bir konu olmuştur.

“1964 yılından itibaren yabancı öğrencilerin Almancalarını geliştirmek amacıyla hazırlık sınıfları” oluşturulduğunu belirten Mahmut Tezcan, bu sınıflarda öğrenim gören çocuklara “seçime tabi anadil ve kültürü dersleri de” konmasının “entegrasyon politikasını engelleyici bir öğe olarak” görüldüğünü söyler (2000, s. 20).

“Uygulamada öğrenciler, çok uzun bir süre hazırlık sınıflarında oyalanmakta, bir türlü normal okula gidememektedirler. Çocuklar 1-2 yıl yerine 4-5 yıl aynı sınıfta kalmaktadır. Hatta bazı Türk çocukları, zorunlu eğitim yıllarını bu sınıflarda tamamlayarak hiçbir sertifika almadan, okullaşma yaşı dışına düşmektedir. Çocuklar, zorunlu eğitimi, hiçbir beceri kazanmadan bitirmektedirler” (Tezcan, 2000, s. 20).

1989’daki I. Gençlik Şurası’nda da vurgulanan bir sorunsal özel eğitime ihtiyaç duyduğu yönünde karar verilen çocuklarla ilişkilidir: Türk çocuklarının % 6’lık bir kesimi, “okullarda Alman dilini yeterince öğrenemediğinden ve eğitim sistemine uyum sağlayamadığından, özel eğitim okullarına teste tabi tutularak gönderilmektedir. Bu çocuklar, böylece, geri zekâlı olarak damgalanmaktadırlar” (Tezcan, 2000, s. 21).

Uzun yıllarını hazırlık sınıflarında geçiren ya da yeterli başarıyı gösteremedikleri için “hauptschule”lerde okumak zorunda kalan çocukların yaşamına ilişkin detayları Baykurt’un öykülerinde bulmak mümkündür; söz konusu durumun, çocukların sosyal davranışlarına ve psikolojilerine nasıl yansıdığı öykülerden izlenebilir; gözlemci bir bakış açısının ürünüdürler ve kaynağını, yaşanmışlıktan alırlar çünkü.

“Ayşe ablamların geçen yıl Vorbereitungsklasse’da, yani Hazırlık Sınıfı’nda okuduk. Yaz bitince Almanların altıncı sınıfına gideceğiz, Almancamızı ha işte. Bakalım ne yaparız? Şimdiden evde biraz derse bakayım, hazır olayım diyorum. Dersleri başaramazsam, öğretmenler beni de, ablamı da geri zekâlılar sınıfına atarlar diye korkuyorum” (Baykurt, 1982, s. 20).

Essen’deki madenci evinin koşullarından, özellikle de küçük oluşundan yakınan Mustafa (“Sevgi Yandı”), ablasıyla kendisine; çalışmaları için ayrılmış bir odanın hayali içindedir. Dışarının gürültüsünü olduğu gibi içeriye taşıyan “bir oda bir sofa”, küçük kardeşinin mızızlığı, annesinin bağırsaklarıyla daha da daralır gözünde; bu haliyle, hayalini kurduğu evin uzağındadır. Almanların güzel defterlerine yazılar yazmak, renkli resimler çizmek isteyen Mustafa’nın en büyük kaygısı ise “geri zekâlılar sınıfına” atılmaktır.

Bu sınıflar, Türkiye’den gelen çocuklar için “Neden buradayım?” sorusuyla yaşamayı beraberinde getirir; hemen hepsi de bu sınıfları sorgulayarak başlar, Almanya yaşamını sorgulamaya. Babasının, “Senin Alman Gymnasium’larına, teknik okullarına girmeni, yüksek mühendis olmanı çok istiyorum,” (Baykurt, 1982, s. 69) diyerek Essen’e getirdiği Giresunlu Âdem (“Âdem ile Hakan”) bu çocuklardan biridir. “Geri zekâlılar sınıfında hep bizimkiler nedense! Tek tük anası babası ayrılmış Alman işçi çocukları da var,” (Baykurt, 1982, s. 71) diyen Âdem’in önünde, Almancası ve notları çok iyi olmasına rağmen sınıftaki arkadaşlarıyla uyuşmadığı için okulu bırakıp Geha’da çalışmaya başlayan Çaycümali Hakan gibi bir örnek de vardır; bu canlı örnek, Türkiye’den gelen başarılı çocukların bile eğitimlerini sürdüremediği yolunda bir kanıya varmasında etkilidir.

Baykurt’un röportaj tekniğinin imkânlarından yararlanarak yaşamlarından kesitler sunduğu çocuklar, başarısızlık nedenlerinin farkındadırlar; Almanca’yı yeterince öğrenememiş olmaları, sınıf arkadaşlarıyla gerekli uyumu yakalayamama, kültürel farklılıktan kaynaklı davranış özellikleriyle sessiz, sinik davranma ve evdeki çalışma ortamının yetersizliği, akademik başarısızlıklarının başlıca nedenleri olarak görülür.

“On altı yaşındaydım, yüzme havuzuna ilk gidiyordum. Zonguldak’taki köyümüzden Almanya’ya babamdan beş yıl sonra gelmiştim. Aklım okulum altüst olmuştu. İki yıl dilsiz gibi, sersem sepet dolaştım ortalıkta. Okulda sustum. Sınav kâğıtlarını bomboş verdim. Okulun öğretmenleri beni geri zekâlılar sınıfına yolladılar. Anam kabroldu. Babam bana kızdı. Başım yerde, utangaç, suskun, ezik bir çocuktum. Pek çok şeyde olduğu gibi, yüzme havuzuna gitmekte de geç kaldım” (Baykurt, 1982, s. 89).

Ergenlik çağındaki bir çocuğun (“Az Daha Boğuluyordum”) kendini “utangaç, suskun, ezik” sıfatlarıyla nitelendirmesi, başlı başına bir başarısızlık nedeni olarak değerlendirilebilir. Yazarın Zonguldaklı Mevlüt’ün diliyle aktardığı satırlara, anayurdundan ayrılmış bir çocuğun yeni bir ülkeye alışma evresinde yaşadıkları yansırken “Aklım okulum altüst olmuştu” ifadesi, Mevlüt’ün kendi durumunun farkında oluşunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Öykülerdeki çocuklar, meslek okullarına yönlendirilmeleri konusunda da rahatsızlık duyarlar. Bu, tıpkı “geri zekâlılar sınıfı”na gönderilmelerinde olduğu gibi okuldan soğumalarına, çalışmamalarına; hatta gelecekte ümidi kesmelerine yol açar. Oberhausen’den Ahmet Şahin, Fakir Baykurt’un, yazar kimliğiyle dâhil olduğu “Yazar” öyküsünde bu durumu şöyle özetler:

“Oturup arkadaşlarla dertleşiyoruz. İki arada, bir derede geçip gitti çocukluğumuz. Okullarımızı doğru dürüst okuyamadık. Bir baltaya sap olamadık. Arada zıyan olduk sayıyorum kendimizi. Şimdi okuduğumuz okul (Albert Schweitzer Hauptschule) öni mesleğe açık bir okul. Ama meslek filân öğretmez. Sadece insanın öniünü tıkar. Liseye, üniversiteye öldürsen yollamaz. Bu tür ortaokula düşenlerin sonu işçi olmaktır. Diploma alabilirsek, biz de işçi olacağız... Yani bu bile zor bize...” (Baykurt, 1982, ss. 8-9)

Karaburun'un bir köyünden gelen Galip'e göre de "sonuçsuz bir okumadır" onlarınki ("Öykü Birincisi"). Annesini babasını kandırabilirse ve de evlerine polis gelip durmasa okulu bırakacaktır. Almancasını geliştiremediğinden dersleri takip etmekte zorlanır; başarısızlık kaygısı onu okuldan uzaklaştırmıştır: "Alman öğretmenlerin anlattıklarının yarısını anlamıyorum. Okuduklarımı da anlamıyorum. Bir kez geri kaldım ya, hep geriden izleye izleye, sınıfta kalıyorum. Almanların bu en hafif ortaokulunu kim diploma alarak bitiriyor zaten? Bitirse bile ne işe yarıyor?" (Baykurt, 1982, s. 139)

Türkiye'den gelen çocukların hepsi de başarısızlıkları yönünde karar verilmiş çocuklar değildir, kuşkusuz. "Sınıfımızda bir ben Türküm. Derslerim ve Almancam iyi olduğu için Alman sınıfına alındım. Öteki Türklerimiz gibi Hazırlık Sınıfları'nda yıllarımı çarçur etmedim," (Baykurt, 1982, s. 128) diyen Gülten ("Babamın İşi"), başarısının övüncünü yaşarken, yurttaşlarının hazırlık sınıflarında çokça zaman yitirdiği gerçeğini de dile getirir. Gülten'in bu başarısında Duisburg'daki üst kat komşuları yaşlı Alman kadının ve öğrettiği Almancanın katkısı büyüktür. Hatice'nin ("Hatice'nin Mahkemesi") "gymnasium"da okuyabilmesi için de Essen'deki Alman öğretmenleri etkili olmuştur; çocuğun başarısı takdir edilmiş; çevresi, kız çocuklarının uzun süreli eğitimlere ihtiyacı olmadığını düşünenlerle dolu baba ikna edilmiştir.

Kız çocuklarının eğitimi konusunda erkek çocuklarınkinden farklı bir tutum sergilenir; öykülerde başarılarıyla dikkat çekenler, kız çocuklarıdır; ama bu başarının kolay elde edildiği söylenemez; kişisel görüşleri ya da arkadaş çevresinin baskısı nedeniyle kızlarını okutmak istemeyen babaların rızasını gerektirir. Sözgelimi "Telli Yol"da oğlu Şerafettin'in iyi bir eğitim alması için didinip duran İbrahim, aynı şeyi kızı için düşünmez: "Büyük kız Zeliha Alman okulunda iyi okudu. Öğretmenleri 'Realschule'ye ayıralım, olgunluk versin!' dedi; ama kız çocuğunu kısıdan çevirmek iyidir diye İbrahim Ağa Ticaret Lisesi'nden beriye döndürdü" (Baykurt, 1998, s. 178).

Alman eğitim sisteminin göçmen işçi çocuklarına yönelik uygulamalarını eleştiren yazar, öykülerde de bu tavrını sürdürür. Almanya'da kaldığı süre içinde eğitim faaliyetleriyle ilgilenmiş, sorunları yerinde gözlemiştir. Ölümünden sonra yayımlanan bir söyleşide şunları söyler:

"Yabancı işçi çocuklarını ilk ya da orta dereceli meslek okuluyla filan aşağıda tutmak, cince, hince hesaplanmış bir politikadır. Ana babalar bilinçlenip karşı çıkmadıkça savaşımı kazanmak zordur. Böyle olduğu balde biz Duisburg'da birkaç adam atabildik gene de. Bu şehirde liseye gidebilen bizim çocukların sayısını 118'den on yıl içinde 1000'e tırmandırdık. Buna göre üniversite ve yüksek okula gidenlerin sayısı arttı. Hemen belirteyim, Alman aydınları ve eğitimcileri arasında bize destek verenler oldu," (Aydemir, 2002, s. 343).

Sosyal çevre, arkadaşlık ilişkileri ve Türk - Alman ayrılığı

Öykülerdeki çocuklar, okul dışındaki zamanlarının çoğunu aileleriyle, kendilerinin ya da ailelerinin ilişkide bulunduğu kişilerle geçirir. Türkiye'den

gelen işçi ailelerinde komşuluk ilişkileri çok güçlü olduğundan çocukların görüp konuştuğu yetişkinler de diğer işçiler ve onların eşleridir. Göçmen işçi ailelerinin işten arta kalan zamanlarda ve ihtiyaç duyulması halinde bir araya gelmeleri, sosyal ve kültürel değerlerin paylaşılmasına ortam hazırlarken dayanışma kültürünün üretilmesine de imkân sağlar. Birlikte yemekler yenilir, camiye gidilir, çocukların bakımında sorumluluklar paylaşılır. Bu durum, “mahalle baskısı”nı da beraberinde getirebilir; özellikle kız çocukların yetiştirilmesinde sosyal çevrenin etkisi önemlidir; sözcüğü kız çocuklarını okutan, Almanca kursuna gönderen babalar yadırganır kimi zaman.

Çocukların sosyalleşmesi ve yaşadıkları ülkeye uyumları sürecinde en önemli faktör, okuldur; ancak okul başarısızlığı nedeniyle birçok çocuk kaygılı ve umutsuzdur. Bunun da arkadaşlık ilişkilerinin gelişiminde engelleyici olduğu söylenebilir; serbest zamanlarını bir arada geçiren işçi ailelerinin çocukları ya da okul arkadaşları arasında sıkı dostluklara, paylaşımlara rastlanmaması -“Âdem ile Hakan” ve “Barış Çöreği” öyküleri dışında- çocukların daha çok kardeşleriyle birlikte olarak yüzeysel ilişkiler kurması da bununla ilişkilidir.

Öykülerdeki çocukların çoğu, Almanya’da doğmamış; ülkeye aile birleşimi yoluyla belirli bir yaşta gelmiştir; “öteki” olma duygusunu yoğun yaşayan bu çocuklar, dilini tam anlamıyla kavrayamadıkları bir kültürde çoğu zaman yalnız ve içe kapanıktırlar. İçlerinde, Alman kentlerindeki yaşamı, yaşam alışkanlıklarını şaşkınlıkla izleyenler vardır; bu yaşam içinde ayrık durduklarını düşünüp böyle hissetmelerine neden olan durumlardan yakınır; ancak bunu dile getirecek bir ortam da bulamazlar.

Çocuğun, yabancı bir ülkede ve apayrı bir kültürde olduğunu düşünmesine yol açan durumlar, Alman yaşlılarıyla aynı ortamı paylaştığında ortaya çıkar. Okulda, sokakta, havuzda Alman yaşlılarıyla birlikte olan çocuğun, azınlığın bir parçası olduğu düşüncesine kapılması kaçınılmazdır.

“Okul tatil. Geleli hiç izne gitmedik daha. Evde, sokakta, parkta oynuyoruz. Ama tat yok: Alman arkadaşlar horsunuyorlar bizi” (Baykurt, 1982, s. 19) diyen Mustafa’nın (“Sevgi Yandı”) bizlik duygusu geliştirmesi -Türkiye’den gelen diğer çocuklar gibi- yaşadığı ülkenin yabancısı olduğunu hissetmesiyle ilişkilidir; öykülerin birçoğunda kullanılan “biz” ve “onlar”, zamir olmanın ötesine geçerek ayrışmanın dildeki yansımasını gösteren bir nitelik bürünür.

“Adım Cevriye. Küçüğüm. Daba büyümedim. Türkiye’den geldik, Essen’de, eski bir evde oturuyoruz. Bir sürü arkadaşım var. Almanı, Yunanı, Yugoslavı, bir dünya çocuğuyuz. Hemen yakınıma yapılan yeni konutların ortasındaki oyun yerine doluyoruz. Biz eski evlerin çocukları, onlar on üç, on dört katlı yeni konutların...”

Başlangıçta biz aralarımıza almak istemediler. Şimdi alıyorlar. Birbirimize alıştık” (Baykurt, 1982, s. 13).

“Barış Çöreği” öyküsündeki Cevriye’nin en sevdiği arkadaşı Alman Martin’dir; Martin’in annesi oğlunun yabancılarla arkadaşlık kurmasını, onları

eve çağırmasını istemez; ancak Cevriye'nin ninesinin bulduğu bir çözümlle iki aile tanışıp bir araya gelir, arkadaşlık da böylece sürer. Cevriye, öykülerde; en iyi arkadaşı bir Alman olan tek çocuktur.

Baykurt'un "Ağlama Thomas", "Nisan Bir", "Babamın İşi" gibi bazı öyküleri, Almanlarla Türkler arasında kurulan iyi ilişkilerin örneklerini sunsa da öykülerin çoğunda Almanların Türklere karşı çoğunlukla önyargılı olduğu, küçümseyici tavırlar takındığı gözlenir. Bu yaklaşım, çocuklar arasındaki ilişkilerde de söz konusudur. Bunun bir örneğini "Yakantop" öyküsünde verir, yazar. Fatma'nın okuduğu 2. sınıfın Beden Eğitimi dersinde geçer olay. Sınıftaki kız öğrencilerin 8'i Türk, 10'u Alman'dır; öğretmen Werner, 9'arlı iki grup oluşturma çabasıdayken Alman çocuklardan hiçbiri Türklerin oluşturduğu gruba geçmek istemez; gerekçe olarak da iyi top oynayamadıklarını ileri sürerler. Fatma'nın dilinden aktarılanlar, bu ayrışmayı göstermesi bakımından önemlidir:

"Onlar kadar oynayamıyoruz, hiç oynayamıyoruz, doğru. Ama daha baştan böyle şevkimizi kırıyorlar, nasıl oynayalım? Bir küçük hata yaptık mı hemen güliyorlar. Kendileri uzun boylu, bizler kısa boyluyuz. Biz'e 'tavuk' diyorlar. Şortlarımızla, derilerimizdeki tiylerle alay ediyorlar. Aramızdan koşup gelip gümm diye çarpıyorlar. Öğretmene söyleyince de, 'Görmedik, özür dileriz!' deyip kapatıyorlar. Yüzme derslerinde maballe havuzuna gidiyoruz. Biz tabii boyumuzu aşmayan yerlerde çabalyoruz. Onlar yükseklerden atlayıp dibe dalyorlar. Suyun altından balık gibi habersiz gelip ayak bileklerimizizi tutuyorlar. Biz suda korkudan çırpınırken boğulacak gibi oluyoruz. Bu kez de kurtarma numarasına girişip daha da dibe basıyorlar. Onlar doğar doğmaz almış havuzlara. Bizler kuru köylerden geliyoruz. Deniz kırsız köylerden de gelsek, kolay değildi ki Türkiye'de kızların soyunup sulara girmesi" (Baykurt, 1982, ss. 104-105).

Yakantop oyununun sonunda, Fatma ve arkadaşları yenilirler. Onlarla aynı grupta yer almak zorunda kalan Alman Gudrun, bu yenilgiyi hazmedemez; Türklere aynı takımda olduğu için öfkeli de. Ağlayan Gudrun'u uzun uzun okşayan ve "Sana yenenlerin notundan vereceğim! Sus bittel.." (Baykurt, 1982, s. 106) diyen öğretmenden şefkat bekleyen biri daha vardır, o da Fatma'dır:

"Öteki arkadaşlarımı tastamam bilemem, ben de için için ağlıyordum o sırada. Ama öğretmenimiz Heike her ağlayanı görmüyordu. Görse de, o güzel ellerini, bir kez olsun bizim başımıza koymuyordu. Bir koysaydı aah, bir kezcik koysaydı yenilmelerin de, hor görülmelerin de bütün acılarını unutacaktım. Koymadığı gibi üstelik azarluyordu:

'Eee Fatma, neden ağlıyorsun bakalım?' " (Baykurt, 1982, s. 106)

Göçmen çocuklarla çalışma konusunda gerekli formasyona sahip olmayan öğretmenler de çocukların derslere ve iletişime etkili katılımını sağlama becerisinden yoksundurlar; bununla birlikte gerek Alman öğretmenler gerekse de Türkiye'den gelen öğretmenler arasında olumlu çabalarıyla dikkat çekenlere rastlanır.

Alman çocuklardan ya da yetişkinlerden güler yüz, anlayış beklemek, Alman yaşlılarıyla arkadaşlık kurmayı istemek, kız-erkek neredeyse bütün çocuklarda gözlenir. Çocuk ya da ergen yaştakiler, buldukları ülkenin yaşama biçimine, kültürüne uymakta güçlük çekerken bir de “benimsenmeme”nin getirdiği duygularla baş etmek zorunda kalırlar: “Hiç anlamayacak bizi bu öğretmenler. Hiç sevmeyecek Alman kızları, oğlanları. Diyelim bir şey soruyorsun. Yanında kızı. ‘Git işine bee!’ deyip tersliyorlar. Bir kaynaşma, bir sıcak arkadaşlık bekliyorsun, yabancı insanlardan kaçır gibi kaçıyorlar bizden. Ne söyleyeceğini bilemeden, şaşırmış, bakıp kalıyorsun” (Baykurt, 1982, ss. 139-140). Bu düşünceler içindeki Galip (“Öykü Birincisi”) koruda karşılaştığı Wolf’la arkadaş olmak ister; aralarında bir bağ kurulsun diye türlü yollar dener. Birlikte Karaburun’da tatil yapabileceklerini, onu Türkiye’de ağırlayabileceklerini söyler; bisikletinin bazı aksesuarları için “Satar mısın bana?” diye sorar. Bütün derdi, onun, kendisini “arkadaş” olarak görmesidir. Wolf’la korkar Galip’ten, diyalogun sonuna doğru ağlar bile; durumu polise bildireceğini söyler. “Tschüss!” demedi. ‘Gene görüşelim!’ demedi. Atladı bisikletine, sürdü. Epey ilerde durdu, “Tring! Tring!” ettirdi. Baktı benden yana. ‘Scheise Ausländer’ dedi, bir de tükürdü yere. Üzüldüm, bu kez de ben ağlamaya başladım” (Baykurt, 1982, s. 142).

Dışlanmışlık duygusuyla maruz kalınan bu aşağılanmanın, ergenlik çağındaki bir çocuğa neler hissettirebileceği ortadır. Galip koruda amaçsız koşmuş, yorgun bir anında karşısına Wolf çıkmıştır ve Wolf’un bisikleti vardır. Bu “bisiklet”in ayrışmanın nesnesine dönüştüğü düşünülebilir. Çocukların Alman yaşlılarıyla arkadaşlık kurmak istemeleri, dışlanmışlık duygusundan kurtulma niyeti de taşır. Alman çocuklar, ülkelerinin temsilcisi konumundadır; onlar tarafından kabul görmek, bir bakıma Almanya tarafından kabul görmek, demek olacağından bu arkadaşlık çabası yaşadıkları ülkeye benimsenme çabası olarak da yorumlanabilir.

İki kültür arasında

Aile ve ailenin iletişimde bulunduğu komşu ve hemşehriler içinde Türk kültürüyle karşılaşan, kendisinden de bu yönde değer ve davranışlar geliştirmesi beklenen işçi çocuklarının iki farklı kültür arasında bocalaması kaçınılmazdır. Toplumun egemen kültürüyle, ailede görüp yaşadıkları çocuğun kültürel kimliğinde bir bölünmeye yol açar; bu da gerilimi ve çatışmayı beraberinde getirir. “Kaçtım Ne Yapayım?” öyküsünde Nurten, babasına “Türkiye’den kalkıp 3000 kilometre batıdaki Almanya’ya geldiğin halde, tıpkı oradaki gibi düşünmeyi sürdürdün!” (Baykurt, 1982, s. 122) derken kültürel uyumsuzluğunu gözlediği babasını eleştirmez yalnızca; onun temsil ettiği kültürü de eleştirir. Yeşilovalı Mahmut’un, oğlu Nevzat’la yaşadığı (“Suya Kim Yakın?”) tartışma da çocuğun iki kültürün öğretilerini bağdaştıramamasından kaynaklanır. Öyküde, oğlundan kendisine su vermesini isteyen baba, “Dolaba sen daha yakınsın baba, kendin al iç!” (Baykurt, 1993, s. 14) sözünü duyunca sinirlenir; sehpadaki kül

tablasını fırlatmamak için kendini zor tutar; sürüp giden diyalogun bir bölümü şöyledir:

“ *Geleneğimize göre suyu verecektin; biz Türküz!*”

‘*Ab baba! Türküz ama yıllardır Almanya’dayız!.*’

‘*Bağırma! Almanya’dayız, ama Alman değiliz!*’

‘*Baba, her gün buranın kültürünü alıyoruz!*’

‘*Kültürünü al, ama suyu da ver! İşten geldim, yorgunum!*’

‘*Ama baba, okuldan geldim! Ben de yorgunum..*.’ ” (Baykurt, 1993, s. 15)

Nevzat, okulda öğretmeni Herr Vogel’den; yaşlılara, hastalara ve sakatlara yardım edilmesi gerektiğini öğrenmiştir; babasına da bunu söyler; tartışma büyür; anne Sultan’ın aklına hemşehrileri gelir; Fakir Dayı (Fakir Baykurt) böylece dâhil olur öyküye. Sultan’ın pişirdiği “bükme”ler yenirken ortam sakinleşir. Düşüncesini açıkça söylediği için Nevzat’ı kutlayan yazarın sorunun temeline indiği söylenebilir: “Ama iki yıldır onu yurda niçin götürmüyorsunuz? Ninesini, dedesini özlemez mi? Kendiniz gitmediniz diye onu, Keziban’ı, Zeynep’i niçin tutuyorsunuz? Tatiller niçin?” (Baykurt, 1993, ss. 17-18) Bu sorular, çocukların; geldikleri toplumu, gelenek ve görenekleriyle daha yakından tanımaları gerektiği düşüncesinden doğmuştur, denilebilir.

Almanya ve Türkiye arasındaki yaşam farklılığı, Almanca yetersizliği, yetişkinler için bir gerilim kaynağıdır. Ağır çalışma koşulları yanında bir de bu gerilimle yaşamak zorunda kalan ebeveynler, çocuklarının Almanya’ya uyumları ve eğitimleri konusunda gerekli çabayı gösteremezler. Geldikleri ülkeden apayrı bir kültüre ve yaşama alışkanlıklarına sahip olan Almanya, özellikle de buraya sonradan gelen çocuklar için alışılması, anlaşılması zor bir yerdir. Almanya’ya babasından beş yıl sonra gelen Mevlüt’ün (“Az Daha Boğuluyordum”) yüzme havuzunda yaşadıkları buna örnektir. Baykurt, ergenlik çağındaki çocuğun bilinçaltısını yansıtır:

“*Bu dış yerleri ayrı ayrı. Bir yanda kadınlar, bir yanda erkekler. Havuzların olduğu bölümler ise karışık. Her renkten mayosunu giymiş, sütyenini takmış, gelincik tarlası gibi kızlar. Koltuklarının altı tiylenmiş. Onlara bakmaktan da, kendimi göstermekten de utanıyorum. İçerisi hafif ılık, hattâ biraz serin olduğu halde, sanki Türkiye’de bir hamamdaymış gibi terliyorum. Böyle bir yeri ilk görüyorum. Böyle bir yerde küçükük bir mayo ile ilk bulunuyorum. Herkes bana bakıyor sanıp utanıyorum.*” (Baykurt, 1982, s. 90).

Çocukların yaşadığı kültürel sorunlardan biri de dildir. Almandaki yetersizlikleri yüzünden hazırlık sınıflarında yıllarını yitiren çocukların akademik başarısızlıklarının temelinde de bu sorun yatar; şu da var ki dilsel yeterliklerin ölçülmesinde objektif bir tutumun izlenmediği görülür. Yazar, “Sarı Saçlı” öyküsündeki Güler’in durumuyla bunu şöyle özetler: “Hauptschule’de Türk

çocuklarıyla ‘Hazırlık’ okudu. Amaç, Almancasını geliştirmekmiş. Bir dil daha nasıl geliştirdi ki? Almanca ağladığı, Almanca yalvardığı halde kimse onu dinlemiyordu” (Baykurt, 1986a, s. 159).

Almanca konusunda ebeveynlerinden daha ileride olan çocuklar, okulda yeterli görülmeyen Almancaları ile anne-babalarının günlük yaşamlarına destek olurlar. Evde Almanca ve Türkçe sözcükleri bir arada kullanmaları, yurttan geçirdikleri tatillerde birbirleriyle Almanca konuşmaları ise iki dil arasında bocalamalarının sonucudur. Öte yandan anadili eğitimi konusunda da gerekli destekten yoksundurlar; babanın, bazen annenin de yoğun çalıştığı ve ailenin bir araya geldiği sınırlı zamanlarda anadillerini geliştirme imkânı bulamadıkları gibi okulda verilen Türkçe dersleri de çoğu zaman yetersiz kalır. Kuran kurslarına giden çocuklarsa, üçüncü bir dil olarak Arapçayla karşılaşır.

Kuran kursları, Alman toplumunda yaşayan çocukların Müslüman üst kimliğini korumaları ve dinî eğitim almaları için ikinci bir okul işlevi görür. Öykülerde özellikle kız çocukların aileleri tarafından bu kurslara yönlendirildikleri görülür. Bergkamen’de yaşayan, on yaşındaki Elif (“Parkta”) hem Alman okuluna hem Kuran Kursu’na gider mesela. Köln’de, iki üç gittiği Kuran Kursu’ndan, Muhittin Hoca’yı -dayak atıp para toplar- sevmediği için kaçan Binali’ye (“Bayram Gezmesi”) “Sen oğlansın, gitmesen zarar etmez! Ama kızların hepsi gitmelidir...” diyen baba Cumali, büyük kızını zorla kursa gönderir; küçük kızları Gülizar ve Güzide’nin de gitmesini ister (Baykurt, 1982, s. 31).

İşçi aileleri, genellikle çocuklarının millî ve manevî değerlerini korumaları yönünde hareket ederler. Çocukların Türkiye’de bırakılması ya da belirli bir yaşa gelenlerinin yurda gönderilmesi de daha çok bununla ilgilidir. Dinî değerlerine sarılarak çocuklarının da bu değerlerle yetişmesini isteyen aileler, dernekler aracılığıyla camiler yapılmasına, Kuran kursları açılmasına katkıda bulunurlar; bununla birlikte bu konuda da bilinçli davranmadıkları, kulaktan dolma bilgilerle ve çevrenin yönlendirmesiyle hareket ettikleri öykülere yansıyan bir husus olarak dikkati çeker.

Sonuç

Türkiye göçmeni işçi ailelerinin yurtdışındaki yaşamına ilişkin sorunlar yıllar yılı Türkiye’nin gündeminden düşmemiş; bu ailelerde yetişen çocukların yaşadığı sorunlar da bu bağlamda dile getirilmiştir. Toplumsal gelişmelerin edebiyata yansıdığı gerçeği, yurtdışına işçi göçü konusunda da kendini göstermiş; 1960’lı yılların ortalarından itibaren, yurtdışındaki işçi yaşamını konu alan pek çok ürün verilmiştir; bunlar arasında mekân ögesini Almanya’nın oluşturduğu ürünler çoğunluktadır. Yapıtlarında Almanya gerçeğini yansıtan yazarlardan biri de Fakir Baykurt’tur; “Duisburg üçlemesi”ni oluşturan romanları gibi, Almanya öyküleri de kaynağını yazarın gözlem ve deneyimlerinden alır. Almanya’daki işçi çocuklarının yaşamlarından sunulan kesitler, gerçeği yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir.

Aile birleşimi yoluyla Türkiye'den Almanya'ya gelen ya da Almanya'da doğup büyüyen çocuklar, her iki toplumu birden yaşamının sorunlarıyla karşılaşmışlardır. Evde ve yakın çevresinde Türk kültürünü ve bu kültürün getirdiği davranış özelliklerini gören çocuklar, okulda ve sokakta; egemen kültürün yaşama biçimine, alışkanlıklarına uymak zorunda kalmışlardır. Okul arkadaşlarının ve Alman toplumunun dışlayıcı tavırlarına maruz kalmaları yanında zor ve sağlıksız işlerde çalışan ebeveynlerinden de gerekli ilgi ve desteği görememişlerdir. Birçoğunun okul yaşamı sorunludur; Almandadaki yetersizlikleri nedeniyle hazırlık sınıflarında yıllarını geçirmiş, üniversiteye gitme şansı vermeyen meslek okullarına yönlendirilmişlerdir. Akademik başarısızlıkları, okuldan uzaklaşmalarına ve gelecek kaygısı duymalarına neden olurken sosyal becerilerini geliştiremezler de önemli bir etkidir.

Fakir Baykurt'un Almanya öyküleri söz konusu gerçekleri, o gerçeklerin içinde doğrudan yaşayan bir yazarın sahici gözlemlerine dayandığı için inandırıcıdır, etkileyicidir; işçilerin Almanya yaşamını kavramamıza ilişkin ipuçları verir.

Kaynakça

- Abalı, Ü. (2000). *Almanya'daki Türk Eğitimcileri İçin Öğretmen El Kitabı*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Andaç, F. (2000), *Anadolu Aydınlanmacısı Fakir Baykurt*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Aydemir, K. (2002). Fakir Baykurt'a Sorular (Yayımlı Geç Kalmış Bir Söyleşi). G. Pultar, S. Sünter (Der.). *Kardeşim Yaralımsın* (s. 334-345). İstanbul: Tetragon İletişim Hizmetleri.
- Baykurt, F. (1982). *Barış Çöregi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baykurt, F. (1993). *Bizim İnce Kızlar*, Oberhausen: Ortadoğu Verlag.
- Baykurt, F. (1986a). *Duisburg Treni*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baykurt, F. (1986b). *Gece Vardiyası* (2. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baykurt, F. (1998). *Telli Yol*, İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Engin, H. (2015). Alman Eğitim Sisteminin Tarihini Bilmek. *Zaman* (Erişim adresi: zaman-online.de/havva-engin-alman-egitim-sisteminin-tarihini-bilmek-235194, Erişim tarihi: 23. 02. 2016).
- Güllüpinar, F. (2010). Almanya'da Türk Göçmenlerin Çocuklarının Bölünmüş Kaderleri ve Eğitimdeki Başarısızlıklarının Yapısal Nedenleri: Entegrasyon Aşağı mı Yukarı mı?. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 8(31), 65-87.
- Güney, S. (2015). *Zor İsimli Çocuklar / Bir Gurbet Hikâyesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mortan, K. ve Sarfati, M. (2011). *Vatan Olan Gurbet (Almanya'ya İşçi Göçününün 50. Yılı)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Necatigil, B. (1991). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* (14. bs.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Özkırımlı, A. (1990). *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.1 (5. bs.). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tezcan, M. (2000). *Dış Göç ve Eğitim*, Ankara: Anı Yayıncılık.

- Turan, K. (1992). *Almanya'da Türk Olmak*, İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.
- nver, C. (2009). Yurtdişındaki Türklerin Eğitim Sorunlarına Bir Bakış: Almanya rneđi. M. Erdoğan (Ed.) *Yurtdişındaki Türkler: 50. Yılında Gç ve Uyum*: 21-23 Mayıs 2009 – Ankara: Bildiriler (s. 407-416). Ankara: Orion Kitabevi.

Turkish immigrant children in Fakir Baykurt's stories from Germany

Abstract

The migration of workers to Germany has been taken up with its causes, consequences and social dimensions; the migration and the problems encountered in subsequent phases have been stated by experts in the subject. Fakir Baykurt's stories from Germany, regarding the reality they represent, are among the literary forms that coincide with the facts supplied by social sciences. These stories take their sources from true life experiences as the products of observations and experiences with migrant workers and their families in Germany where the writer has passed twenty years of his life and worked for the education of the worker's children; therefore information related to Fakir Baykurt's life and his years in Germany are provided in the first part of the study. The life of children reflected in the stories constitutes the main theme of the study. The lives in Germany, the problems met by the children raised in the families of workers who have migrated from Turkey were studied in the light of the data provided by the stories; comments and evaluations giving examples were made on the matter under the subtitles of "Home and Family Life", "Education life and related issues", "Social environment, friendship relations and Turkish-German separation" and "Between two cultures". These stories seem to justify the view that literature is the art that reflects social facts the best and is open to sociological evaluations.

Keywords: Fakir Baykurt, Germany, labor migration, child, story.